

**KONZERVATÍVNY
INŠTITÚT
M. R. ŠTEFÁNKA**
M. R. STEFANIK
CONSERVATIVE
INSTITUTE

Demokratická transformácia kubánskeho vzdelávacieho systému

Úvahy k reformnému konceptu kubánskych vzdelávacích expertov

Zuzana Humajová

Bratislava

Október 2006

Obsah

1. O štúdií	3
2. Čísla namiesto úvodu	4
3. Stručná charakteristika kubánskeho vzdelávacieho systému	5
4. Reformné koncepty kubánskych vzdelávacích expertov	12
5. Nové témy do reformnej diskusie.....	19
6. Zhrnutie na záver	21
7. Literatúra:	23

1. O štúdiu

Občianske združenie *Človek v ohrození* spolupracuje s nezávislými učiteľmi/vychovávateľmi na Kube na formulovaní návrhov novej budúcej reformy kubánskeho vzdelávacieho systému od roku 2005. Myšlienka spolupráce vzišla z pravidelných ciest na Kubu, organizovaných od roku 2003, na ktorých pracovníci a spolupracovníci združenia okrem iného navštevovali i nezávislých intelektuálov a diskutovali s nimi o súčasnom stave na Kube, ako aj o potrebe konkrétnych návrhov na zmenu v oblasti vzdelávania.

Cieľom projektu *Podpora predstaviteľov nezávislých think-tankov na Kube* z roku 2005 bolo podporiť rozvoj neideologických výskumných skupín, podnietiť kritické myslenie, vytvoriť priestor na otvorený dialóg a výmenu názorov, ako aj iniciovať transfer know-how z post-socialistického Slovenska na socialistickú Kubu. V rámci projektu boli na Kube vytvorené dve výskumné skupiny – vzdelávacia a ekonomická, ktoré prostredníctvom víkendových stretnutí s ľuďmi z celého ostrova zaujímavými sa o dané oblasti zozbierali názory na vopred stanovené témy.

Čo sa týka vzdelávacej skupiny, príspevky účastníkov boli spracované do návrhu nového projektu vzdelávania pre Kubu nazvaného *Etický návrh vzdelávacieho projektu podľa kresťanského vzoru pre Kubu*. 95 strán dlhý dokument bol následne okomentovaný viacerými slovenskými vzdelávacími expertmi. Ak by sme mali zhrnúť najčastejšie pochvaly zo slovenskej strany, týkali by sa sociálneho kontextu návrhu, dôrazu položeného na osobnosť žiaka/študenta vo vzdelávacom procese a skutočnosti, že kubánski autori vzdelávacieho procesu neobmedzujú len na úlohu školy, ale snažia sa nájsť model, kde viacerí aktéri (rodina, cirkev, občianska spoločnosť) prispievajú k vzdelávaniu. Na druhej strane, najčastejšie výhrady sa týkali podceňovania roly školy vo vzdelávacom procese, kresťanského charakteru celej práce a nejasne definovaného cieľa celej navrhovanej reformy.

Ďalší projekt združenia *Človek v ohrození* *Príprava predstaviteľov nezávislých think-tankov na budúcu tranzíciu Kuby* posunul spoluprácu s kubánskymi intelektuálmi ešte ďalej. Cieľom projektu bolo umožniť priamu interakciu medzi kubánskymi nezávislými učiteľmi/vychovávateľmi, a slovenskými expertmi.

V rámci projektu, s podporou *OZ Človek v ohrození* a *Nadácie Pontis*, vycestovala na Kubu vo februári 2006 Zuzana Humajová, analytička pre oblasť vzdelávania z *Konzervatívneho inštitútu M. R. Štefánika*. Okrem prednášok a diskusií ohľadne zmeny slovenského vzdelávacieho systému po roku 1989, Zuzana Humajová počas svojho pobytu tiež zbierala informácie o súčasnom stave vzdelávacieho systému na Kube, ktoré využila pre napísanie štúdie, ktorú máte práve pred sebou. Návšteva Zuzany Humajovej a jej rozhovory s nezávislými učiteľmi a vychovávateľmi mali i dôležitý aktivačný význam pre Kubáncov – mnohí z nich vôbec po prvýkrát sformulovali svoje vlastné postrehy a odporúčania ohľadne súčasného stavu kubánskeho vzdelávania a potrebnej zmeny.

2. Čísla namiesto úvodu

Oficiálne kubánske štatistiky hovoria, že percento výdavkov do vzdelania bolo na Kube v rokoch 1986 až 1994 vyššie ako 8% HDP. V roku 1995 sa zredukovalo na 6% v dôsledku hospodárskej krízy ale od roku 1999 sa znova zvýšilo na 7,2% a v roku 2003 dokonca dosiahlo úroveň 9,3% HDP. Tieto oficiálne údaje poukazujú na to, že výdavky Kuby na vzdelávanie v pomere k dosiahnutému HDP vysoko predčia výdavky ostatných rozvinutých krajín. Dalo by sa teda očakávať, že úroveň kubánskeho vzdelávacieho systému bude v porovnaní s inými vyspelými krajinami rovnako oveľa vyššia. V neoficiálnych správach viacerých kubánskych expertov sa však uvádza pravý opak.

Aký je teda objektívny pohľad na kubánske školy? Kde sú najvypuklejšie problémy? Čo je potrebné urobiť ako prvé aby sa zvýšila ich kvalita? Má na to Kuba dostatočný reformný potenciál? To všetko sú otázky, ktoré si kladú nielen kubánski pedagógovia, porovnávajúc oficiálne štatistiky s reálnym stavom kubánskeho školstva.

Z vládnych štatistík školského rezortu sa veľa relevantných údajov získať nedá. Kubánsky vzdelávací systém nemožno dôkladne analyzovať, pretože na takúto analýzu tu jednoducho chýbajú potrebné ukazovatele. Jediný spôsob ako nájsť odpovede na spomínané otázky je snažiť sa zistiť čo najviac na „vlastné oči“.

Nasledujúca úvaha vznikla na podnet kubánskych expertov, ktorý sa pokúšajú pripraviť koncepciu transformácie centralistického vzdelávacieho systému na demokratický model a s ktorými sme na Kube absolvovali viacero osobných stretnutí. V úvahe sú použité citáty z ich materiálov, ich mená sú však z bezpečnostných dôvodov vymazané. Ich plné znenie sa nachádza v redakcii *OZ Človek v ohrození*, vďaka ktorému tento materiál vznikol.

3. Stručná charakteristika kubánskeho vzdelávacieho systému

Vzdelanie zadarmo

Čo všetko je na Kube zadarmo? Oficiálne všetko. Školy, učebnice, učebné pomôcky, rovnošata, strava. Otázkou je však kvalita. A v skutočnosti si štát svoje záväzky aj tak neplní. Školy sú staré, neudržiavané, bez potrebného vybavenia. Najmä na vidieku. Keďže štát neinvestuje do opráv a vybavenia škôl dostatok potrebných financií, berú si nad nimi rôzne fabriky a firmy patronát a zabezpečujú ich prevádzkyschopnosť z vlastných zdrojov. Rovnako sa počíta aj s účasťou rodičov na drobných opravách i väčších prestavbách školských budov. Rodičia sú napokon nútení prispievať na školu materiálne alebo vlastnými rukami a zháňať deťom zošity a učebné pomôcky.

Pred pár rokmi boli triedy preplnené, v jednej triede sa spolu učilo priemerne štyridsať detí. V súčasnosti sa počet žiakov na jedného učiteľa celoplošne prudko znížil. Na základnej škole ich je na prvom stupni dvadsať, na druhom iba pätnásť. Odhliadnuc od toho, že sa tak zároveň prudko znížil aj počet kvalifikovaných učiteľov na počet tried, prinieslo toto na prvý pohľad progresívne a finančne veľkorysé opatrenie školám aj ďalšie komplikácie. Triedy bolo treba zmenšiť, pretože celkový počet detí ostal v školách rovnaký. Zvýšené náklady však školám nikto neuhradil. V základnej škole v Cienfuegos, ktorú sme počas nášho pobytu na Kube navštívili, to vyriešili tak ako sa dalo – veľkú triedu rozdelili preglejkou, vysokou do úrovne sediacich prváčikov. Tí sa tak s ďalšou triedou videli i počuli. Zdalo sa, že ich to nijako nerušilo, boli zvyknutí. V dodatočne vytvorenej triede však mali namiesto okna otvorené dvere na dvor.

Ako nám potvrdil učiteľ Roberto z Havany, slabé osvetlenie patrí v súčasnosti k najčastejším nedostatkom školských tried, čo sa odráža vo zvýšenom počte detí, ktoré majú problémy so zrakom. Príčiny však nebudú iba v zlom naprojektovaní tried a v nedostatočnom osvetlení. Alarmujúci nedostatok kvalitných veľkých tabúl, vhodných učebných pomôcok a celodenné sledovanie televíznych vzdelávacích programov detskému zraku rovnako neprospievajú.

Na veľkorysé investície štátu do vzdelania treba hľadať v kontexte jednotlivých charakteristických prvkov kubánskeho spoločenského systému. Hlavnou jednotiacou líniou akýchkoľvek štátnych dotácií je na Kube zámer posilniť vplyv štátnej doktríny na široké masy obyvateľstva. Z tohto dôvodu sú aj investície do vzdelávacieho systému de facto „zoštátňovaním“ detí od najútlejšieho veku a tak sa napriek tomu, že sa Kuba nachádza na pokraji hospodárskeho kolapsu, štátu „vyplatia“.

Materská škola je na Kube otvorená pre všetky deti od okamihu, kedy sa naučia samostatne chodiť, to znamená približne od jedného roka. Od tohto momentu stráca matka nárok na materskú dovolenku, čím je postavená pred neľahkú voľbu – ostať doma s dieťaťom ale bez peňazí alebo ho dať do škôlky a vrátiť sa do práce. Väčšina kubánskych domácností trpí finančnými problémami a pobyt v škôlke je pre dieťa plne hrađený štátom, vrátane stravy a rovnošaty, preto je rodičovská voľba spravidla jasná – dieťa ide do škôlky, kde je o neho postarané až do večera.

Posledný ročník materskej školy je povinný a považuje sa za prípravu na školu. Deti sú tu vedené k osvojeniu si základných školských zručností a – už v tomto útlom veku – revolučnej ideológie. V kubánskych vzdelávacích inštitúciách všetkých stupňov plynie totiž učiteľom zákonná povinnosť na deti vhodne ideologicky vplývať. Na základe Ministerského dekrétu číslo 713 s platnosťou pre všetky úrovne vzdelávania sa od nich priamo vyžaduje spojiť výučbu na každej vyučovacej hodine s politickými a ideologickými cieľmi. Plnenie tohto príkazu sa hodnotí prostredníctvom systematických návštev kontrolných štruktúr rôznych stupňov, ale aj vedúcimi činiteľmi *Komunistickej strany* a predstaviteľmi masových organizácií ako sú *Pionieri*, *Únia mladých komunistov*, či *Federácia študentov stredných škôl*.

Školské zariadenia sú vzhľadom na svoju socializačnú funkciu miestom, kde má štát na deti najväčší dosah. Preto má štát záujem zaradiť ich do systému čo najskôr a držať ich v ňom

počas dňa čo najdlhšie. Na všetkých kubánskych základných a stredných školách sa vyučuje až do neskorých popoludňajších hodín. Štát si tak zabezpečuje kontrolu nad nastupujúcou generáciou. Je to potrebné nielen z dôvodu, aby systém vychoval zo žiakov poslušných, komunistickými ideami nadchnutých revolucionárov, ale aj z praktických dôvodov. Už na strednej škole sú totiž nútení začať do systému vracieť investície, ktoré na nich štát od raného detstva míňal.

V 60. rokoch vznikol na Kube program „escuelas al campo“ („školy sa presúvajú na vidiek“), v rámci ktorého sa posielali žiaci z mestských škôl na vidiek, aby tu vykonávali poľnohospodárske práce, a to minimálne po dobu sedem týždňov každý rok. Koncom 60. rokov bol tento program postupne nahradený projektom „escuelas en el campo“ („školy na vidieku“). Začali sa zakladať vidiecke stredné školy, ktoré začali povinne navštevovať aj študenti z mesta. Štúdium je v nich kombinované s poľnohospodárskymi prácami, ktoré študenti vykonávajú zadarmo, v nevyhovujúcich hygienických podmienkach a pod nekvalifikovaným pedagogickým dozorom. „Školy na vidieku“ sú v skutočnosti výhodným nástrojom ako získať zadarmo pracovnú silu na poľnohospodárske práce vo vzdialených lokalitách ostrova. V súčasnosti platí na Kube pravidlo, že všetci stredoškólcovia v nich musia odpracovať za rok 30 až 45 dní.

Zdá sa, že Kuba je exemplárnym príkladom toho, že „zadarmo“ nie je vlastne nič, veď investície, ktoré štát veľkoryso investuje do vzdelania, musia do rozpočtu najprv odniekiaľ prísť. Problém nastane, keď sa štátny rozpočet nenaplní. Preto je kubánsky model bezplatného vzdelania pre neprosperujúcu kubánsku ekonomiku príliš veľké sústo a kubánski obyvatelia musia vlastnoručne plátať diery v štátnych dotáciách.

„...Rapidný rozvoj vzdelávania na Kube po roku 1959 bol úzko spojený s hospodárskou pomocou zo strany ZSSR a ostatných krajín východnej Európy. Pád socialistického bloku v roku 1989 preto zanechal na kubánskom hospodárstve svoje stopy. Kým v roku 1989 štátny rozpočet rátať so 1664 miliónmi peso, v roku 1998 boli jeho príjmy už len 964 miliónov peso. Keď k tomu pripočítame rast obyvateľstva, suma, vydaná na jedného obyvateľa sa prudko stenčila. Kým v roku 1989 sa na obyvateľa minulo 157,32 peso, v roku 1998 to bolo iba 86,53 peso, teda o 45% menej.

V oblasti vzdelávania malo zníženie finančných prostriedkov priamy dopad na zníženie stavu učiteľského zboru. Učitelia hromadne odhádzali zo školstva kvôli zníženým platom, nahromadeniu mimoškolských úloh najmä politického charakteru, a degradovaniu spoločenského uznania. Vláda sa snažila zabrániť odlivu učiteľov opätovným zvýšením plátov, ale v prostredí duálnej meny a neustáleho nárastu cien základného spotrebiteľského koša to nemalo žiadny efekt. V období medzi rokmi 1989 a 1999 poklesol stav učiteľov a vychovávateľov v krajine o viac než 20%.

Posledný nárast plátov bol v máji 2005 v priemere o 43 peso, čo je čiastka, ktorá nestačí ani len na nákup jedného litra rastlinného oleja domácej výroby...“¹

Televízne vysielanie pre školy – virtuálny učiteľ

Ďalšou vymoženosťou, ktorú oficiálne štruktúry na Kube hrdo prezentujú, je materiálo-technické vybavenie škôl. Na všetkých základných i stredných školách majú v každej triede televízor. Učitelia v celej krajine ho zapínajú pravidelne – podľa harmonogramu vysielania z Havany. Žiaci na prvom stupni sledujú vysielanie dva krát do dňa, pre staršie ročníky a žiakov stredných škôl je televízor hlavným zdrojom informácií a výkladu novej látky vo všetkých hlavných predmetoch. Mnohí z nás majú ešte v živej pamäti *Televízne vysielanie pre školy* československej televízie, ktoré nech sa nám vtedy zdalo akokoľvek nudné, malo svoj význam a v istom zmysle bolo veľmi inšpiratívne (keď už nie inak tak aspoň pri vymýšľaní spôsobov ako zabiť čas, kedy musí celá trieda ticho sedieť s rukami za chrbtom). Televízne vzdelávanie na Kube je však o inom.

¹ Oscar Espinosa Chepe: *Cuba en los objetivos y metas del milenio VIII*, 2005

V kubánskych základných a stredných školách televízor celkom prevzal úlohu učiteľa. Učiteľ je tu degradovaný na technika, držiaceho v ruke diaľkový ovládač. Formálne je síce pripravený odpovedať na prípadné otázky svojich zverencov, odpovede sa mu však nenachádzajú ľahko, pretože zväčša nemá na daný predmet potrebnú kvalifikáciu. Pomoc môže nájsť jedine na doplnkových videokazetách, ktoré žiakom púšťa v čase, keď televízia vysiela inú látku pre iné ročníky a v metodikách, ktorých sa pevne pridrža.

V pootváraných oknách tried jednej strednej školy v Cienfuegos sa nám naskytol bizarný pohľad – v predných laviciach sediaci žiaci, sústredene sledujúci výklad novej látky na obrazovke a celkom vzadu sediaci učiteľ, s pohľadom upretým na premávku na ulici. Žiaľ, dovnútra tejto školy nás vôbec nepustili.

Podľa domácich štatistík kubánskeho rezortu školstva televízny vyučovací model zefektívnil proces vzdelávania na všetkých typoch základných a stredných škôl a úspešne ho využívajú aj na vysokých školách. Oficiálne čísla tvrdia, že vďaka novej metóde sa dnes žiaci na základných školách naučia až trikrát viac, na stredných školách štyrikrát viac a na vysokých školách až sedemkrát viac v porovnaní s minulosťou. Kubánske ministerstvo školstva však nemá vypracovaný nijaký objektívny systém na meranie kvality vzdelávania na jednotlivých vzdelávacích stupňoch, preto tieto čísla nie je možné porovnávať s inými relevantnými údajmi a tvrdenia kubánskej vlády tak nemožno nijako overiť.

Jedinými relevantnými údajmi, ktoré vypovedajú o kvalite kubánskeho vzdelávacieho systému, sú zistenia medzinárodných štatistík, ktoré sledujú vývoj základnej gramotnosti v latinsko-amerických krajinách. V týchto meraniach dosahuje Kuba dlhodobu objektívne výborné výsledky, čo však nie sú údaje, na základe ktorých by sa dala hodnotiť kvalita kubánskeho vzdelávacieho systému ako celku.

„...Cieľ dosiahnutia všeobecného základného vzdelania sa podľa údajov kubánskej vlády naplnil začiatkom 90. rokov, keď takmer 100% obyvateľstva vo veku od 6 do 11 rokov absolvovalo základný stupeň vzdelania. Bol to dôsledok masívnej kampane za dosiahnutie základnej gramotnosti obyvateľstva, ktorá sa začala v roku 1959. V rámci tejto kampane sa realizovali početné preškolenia učiteľov, ktorých následne vláda rozposlala po všetkých kútoch štátu. Na vidieku sa otvárali nové školy a investovali sa obrovské materiálne a finančné prostriedky do prípravy budúcich pedagógov.

Analýzy kubánskej vlády však nepriznávajú, že tento rapidný rozvoj v oblasti gramotnosti bol možný aj vďaka pedagogickej tradícii, ktorej základy sa v krajine položili už v časoch koloniálneho obdobia a ktorá sa v rokoch 1902 – 1959 veľmi úspešne rozvíjala. Medzinárodné štatistiky dokazujú nárast vzdelanostnej úrovne už v tomto období - v roku 1899 bolo iba 43,2% obyvateľstva nad 10 rokov gramotných, v roku 1931 ich počet stúpol na 71,7% a v roku 1953 až na 76,4%. Vyššie percento gramotnosti sa vtedy dosiahlo len v Argentíne (87%), Chile (81%) a v Kostarike (79%).

Bezpochyby, počiatočné vysoké výdavky do vzdelávania priniesli na Kube relevantné výsledky v porovnaní s inými latinsko-americkými štátmi, čo dokazujú aj medzinárodné štatistiky. Podľa Rozvojového programu OSN bolo v roku 2003 na Kube gramotných 96,7% obyvateľov vo veku 15 rokov. Z ostatných krajín Latinskej Ameriky a Karibiku dosiahli vyššie percento len Barbados (99,7%), Uruguaj (97,7%) a Argentína (97,2%).

V tomto kontexte je však prekvapujúci výsledný efekt. V prípade Kuby sa totiž enormné investície do vzdelávania nijako nepremietli do rastu hospodárstva a životnej úrovne obyvateľstva...“²

Učitelia v slepej uličke

V 90. rokoch úroveň prípravy budúcich učiteľov prudko klesla. Zníženie počtu detí v triedach a odliv nedostatočne platených učiteľov zo školstva do rozvíjajúceho sa turistického ruchu spôsobili, že tradičný model prípravy budúcich učiteľov odrazu nestačil pokryť personálne nároky na zabezpečenie vyučovania na školách. V roku 1998 krivka odchodu kvalifikovaných

² Oscar Espinosa Chepe: *Cuba en los objetivos y metas del milenio VII, IX 2005*

pedagógov zo školského systému kulminovala. To otvorilo dvere k učiteľskému povolaniu aj tým, ktorí by v štandardných pomeroch vo vysokoškolskom pedagogickom štúdiu pravdepodobne neuspeli. Odrazu sa na Kube mohol stať učiteľom doslova ktokoľvek. V prvej fáze na to stačilo absolvovať trojmesačný kurz na pedagogickom inštitúte, neskôr sa príprava predĺžila na pol roka, v súčasnosti je to rok. Absolvent strednej školy akéhokoľvek typu a zamerania sa tak môže za rok stať tzv. „núdzovým“ učiteľom – „integrálnym“ odborníkom na všetky predmety. Ak sa navyše zaviazal odpracovať v školstve minimálne 6 rokov (cyklus primárneho vzdelania na základnej škole), dostane okrem platu, ktorý je len o málo nižší ako majú jeho vysokoškolsky vzdelaní kolegovia, aj možnosť doplniť si vzdelanie popri zamestnaní na vysokej škole. Na vysokú školu sa dostane bez prijímacích pohovorov a pritom ani nemusí pokračovať v štúdiu pedagogického smeru ale môže si zvoliť ľubovoľný iný odbor. Pre mladých ľudí z vidieka a pre tých, ktorí mali na strednej škole podpriemerný prospech, je to silná motivácia - vysokoškolský diplom je pre nich šanca v budúcnosti zarábať aspoň o pár peso viac. Navyše sa chlapci, ktorí sa zo stredoškolskej lavice postavili rovno za katedru, vyhnu povinnej základnej vojenskej službe.

Paradoxom je, že napriek spomínaným výhodám len veľmi malé percento „núdzových“ učiteľov doštuduje tento odbor na vysokej škole. Možnosť dostať sa za zvýhodnených podmienok na univerzitu využijú, avšak radšej idú študovať tie odbory, ktoré im ponúkajú možnosť lepšieho uplatnenia sa v lukratívnejších oblastiach. Ideálne sú pre nich povolania, s ktorými sa dá uplatniť v zahraničí, ako sú napríklad lekári či odborné zdravotné sestry alebo manažment či cudzie jazyky, s ktorými nájdú uplatnenie doma v turistickom ruchu.

„...Mladí Kubánci si nevolia štúdium podľa svojho skutočného záujmu ale sa hlásia najmä na odbory, v ktorých majú väčšiu šancu lepšie zarobiť. Študovať za učiteľa sa na Kube považuje za tú poslednú možnosť ako dosiahnuť univerzitné vzdelanie. Pedagogiku tu študujú prakticky iba tí žiaci, ktorí inde dosahovali najnižšie výsledky...“³

„...Nová generácia učiteľov odmieta ďalej študovať na vysokej škole, pretože sa jej vynaložené úsilie jednoducho aj tak nevráti – čaká ich plat, ktorý nestačí ani len na prežitie. Počet absolventov pedagogického smeru sa preto v období 1990 – 2001 znížil až o 75%...“⁴

Ale nielen finančné problémy trápia kubánskych učiteľov. Mnohí kvalifikovaní učitelia odišli zo školského systému aj preto, lebo sa nevedeli zmieriť s čoraz väčším tlakom, ktorý na nich vyvíja vláda po ideologickej stránke. Učiteľ je na Kube nútený stať sa automaticky straníckym aktivistom. V prípade, že sa s komunistickou revolučnou ideológiou nestotožňuje, má dve možnosti – alebo zo školstva odísť alebo si nasadiť masku falošnej druhej tváre.

„...Na Kube chýba vôľa k zmene, a to napriek tomu, že všetci vieme, že takto to zostať nemôže v záujme budúcich generácií. V dnešnej dobe je však akákoľvek zmena nemysliteľná, pretože ľudia sú tu zvyknutí, že všetky zmeny môžu prichádzať jedine „zhora“. Je ťažké presvedčiť dnešných pedagógov, že je takisto možné meniť veci „zdola“.

Bez ohľadu na tento fakt však možno konštatovať, že všetci pedagógovia citlivo vnímajú vážne nedostatky nášho vzdelávacieho systému a zhodujú sa v tom, že jeho reforma je nevyhnutná. Strach je však tou najväčšou brzdou odvážnych myšlienok...“⁵

Centralizovaný kubánsky vzdelávací systém vyžaduje od učiteľov bezpodmienečné akceptovanie režimu. Ideologizácia vzdelávacieho systému dospela na Kube do štádia, kedy

³ Rafael Capote Martínez: *Analýza vzdelávacieho systému na Kube*, 2006

⁴ OZ Človek v ohrození: zozbierané údaje o kubánskom vzdelávacom systéme, 2005 – 2006

⁵ OZ Človek v ohrození: zozbierané údaje o kubánskom vzdelávacom systéme, 2005 – 2006

odbornosť ustupuje politickým záujmom štátu. Primárnym cieľom vzdelávania je formovanie budúcich komunistických revolucionárov, ktorí sa bezpodmienečne stotožňujú s pojmami ako „comandante,“ revolúcia, politika, strana. Prerušenie vyučovania kvôli politickým aktivitám je v kubánskych školách častým javom. Žiaci chodia pravidelne manifestovať, vykonávať dobrovoľné práce alebo pomáhať pri zbere úrody a neprebraná vyučovacia látka sa tak čoraz viac hromadí. Zodpovednosť za kvalitu vyučovacieho procesu sa pritom plne preniesla na plecia učiteľov a je výlučne ich úlohou zabezpečiť, aby žiaci v školách podávali čoraz lepšie výkony. Učitelia sú zahnaní do slepej uličky. S tým úzko súvisí systém hodnotenia žiakov, ktorý svojou dvojitvárnosťou dotvára obraz falošnej spokojnosti vlády s kvalitou kubánskych škôl a prehnanej hrdosti Kubáncov na svoju vysokú vzdelanostnú úroveň.

Falošné oficiálne čísla

Nové vyučovacie metódy, celoplošne zavedené koncom 90. rokov na udržanie rozpadajúceho sa školského systému (vyučovanie prostredníctvom televízie, „núdzoví“ učitelia), mali oficiálne priniesť vyššiu efektivitu do procesu vzdelávania. Na centrálnej úrovni sa naplánovalo o koľko percent budú žiaci vedieť viac. Napĺňanie týchto odhadov sa vyhodnocuje opäť na centrálnej úrovni, pričom nie sú vytvorené žiadne nástroje na objektívne meranie dosiahnutých výsledkov. Oficiálne čísla však hovoria, že plán sa plniť darí a vzdelanostná úroveň žiakov na všetkých druhoch a typoch škôl neustále narastá.

Kubánskemu vzdelávaciemu systému chýba spoľahlivý a dôveryhodný systém kontroly a hodnotenia kvality vzdelávania. Všetci priami aktéri vzdelávacieho procesu (žiaci, učitelia a riaditelia škôl), rovnako ako tí, ktorí do procesu vzdelávania vstupujú iba nepriamo (rodičia, inšpektori, odbory, politické organizácie, obce a mestá), sú súčasťou masívneho podvodu a klamstva.

„...Vážnym problémom kubánskeho vzdelávacieho systému je prikrášľovanie údajov a výsledkov hodnotenia žiakov. Skvelé kubánske štatistiky o vysokej úrovni vzdelávania sa totiž dosahujú najmä prostredníctvom otvorených a skrytých podvodov tak pri samotnom hodnotení žiakov, ako aj pri kontrole týchto výsledkov. Toto prikrášľovanie je pritom verejným tajomstvom, o ktorom určite vedia aj vyššie štátne orgány. Ticho ho však tolerujú, ak nie priamo vyžadujú.

Na Kube tak neexistujú žiaci, ktorí prepadnú. Všetci vždy postúpia bez problémov do ďalšieho ročníka. Ak má žiak problémy naučiť sa danú látku, učiteľ má dva týždne na to, aby ho to doučil. Ak žiak učivo za tento čas neovláda, na vine je učiteľ. Z tohto dôvodu učitelia na objektívne hodnotenie celkom rezignovali.

Na medzinárodné súťaže žiakov, ktoré majú predstavovať úroveň vzdelávania v tej ktorej krajine, sú na Kube vyberaní len tí najlepší, intenzívne pripravovaní mimo riadneho vyučovania a predstavujúci nepatrný zlomok daného populačného ročníka...“⁶

Rovnaké podvody sa vykonávajú aj pri domácich súťažiach a predmetových olympiádach. Odmeňuje sa podľa sympatií a stupňa politickej zaangažovanosti a nie podľa vedomostí. Na Kube je celkom prirodzené, že rovnako pokrivený je i systém hodnotenia pedagógov – viac sa cení bezchybný ideologický profil a účasť na politických aktivitách ako odbornosť.

Otázkou potom zostáva, aký je reálny obraz o kvalite vzdelávania na Kube. Keďže sa nedá oprieť o žiadne objektívne výsledky, jediným zdrojom informácií v tejto oblasti môžu byť iba samotní kubánski učitelia zo školskej praxe. Jeden z nich nám situáciu popísal takto:

⁶ Humberto Bomnin: *Analýza vzdelávacieho systému na Kube*, 2006

„...Úroveň odovzdávaných poznatkov je veľmi nízka. Na hodinách občianskej náuky sa vyučujú hodnoty ako antiimperializmus, či marxistický revolučný patriotizmus. Na hodinách dejepisu sa vyučuje totálne spolitizovaná história a ideologicky prispôsobené fakty. Literatúra ako špecializovaný predmet prakticky vymizla, existuje už len vo veľmi fragmentovanej podobe na strednej škole. Namiesto umeleckých diel žiaci čítajú iba veľmi stručné úryvky a politicky ladené literárne ukážky, ktoré súžia najmä na analýzu gramatiky a nácvik prvoplánového porozumenia textu.

Mladí ľudia nie sú vedení k tomu, aby čítali. To má za následok obmedzenie ich vyjadrovacej schopnosti a rôzne problémy pri koncipovaní vlastných textov, ktorým chýba kreativita, originalita a schopnosť vystihnúť pocity. Žiaci nevedia posúdiť názor iných, nevedia nájsť prirôvanie či paralelu, nerozumejú metafore.

Mladí Kubánci dokonca ani nevedia čítať poriadne nahlas, pretože ani tomu sa na školách nevenuje dostatočná pozornosť. Viac než 75% študentov absolvuje strednú školu tak, že pri čítaní nahlas slabikujú, nesprávne artikulujú, robia pauzy na nesprávnych miestach, menia či prehadzujú slová.

V dôsledku chýbajúcej postupnosti vo výklade a v upevňovaní učebnej látky a obmedzenému rozvoju logického myslenia a abstrakcie, sa kvalita vzdelávania vo všetkých predmetoch javí ako nedostatočná. Vzdelávací systém nerozvíja u detí schopnosť samostatného myslenia, naopak, pestuje v nich sklony k pasívnej závislosti na druhých a chronickú neschopnosť. Nevedie ich ani k rozvoju základných ľudských hodnôt, ako je čestnosť, zodpovednosť, či úcta k sebe samému. Mladí ľudia sú na Kube zmätení, neistí, nespôsobilí na to, aby čelili problémom, ktoré prináša skutočný život. To je kubánska realita, ktorú nie je vidno v štatistikách a oficiálne publikovaných výsledkoch...“⁷

Silný štát – slabá rodina

Vzdelávanie detí a mládeže je na Kube výlučne v rukách štátu. Štát reguluje nielen vyučovací proces na školách ale aj mimoškolské aktivity. Primárnou úlohou všetkých vzdelávacích inštitúcií je indoktrinácia populácie revolučnou komunistickou ideológiou, s čím pochopiteľne súvisí aj výber hodnôt, na ktoré je v procese výchovy a vzdelávania kladený dôraz. Definície cieľového morálneho profilu mladých Kubáncov ako aj odborného profilu absolventov jednotlivých vzdelávacích stupňov sú plne podriadené revolučným ideám.

Rodina, ktorá je v demokratických krajinách základným a určujúcim prvkom vo výchove každého dieťaťa, je na Kube postavená mimo hru. Vzdelávací systém odoberá rodičom zodpovednosť za svoje deti prakticky už v jednom roku ich veku a vďaka paternalistickým tendenciám, ktoré sú na Kube markantné nielen v oblasti vzdelávania, ale v celom spoločenskom systéme, ich pripravuje o možnosť a zároveň aj o schopnosť aktívne sa podieľať na vzdelávaní svojich detí. Kubánska rodina je vyčerpaná z boja o každodenné prežitie, z dvojtvárnosti, ktorý k tomuto každodennému boju patrí, z pocitu beznádeje a obáv z budúcnosti. Na Kube je preto prirodzené, že v otázkach výchovy a vzdelania sa rodičia absolútne spoliehajú na školský systém.

V tomto kontexte je však potrebné spomenúť paradoxný jav, ktorý je na Kube pomerne rozšírený napriek všadeprítomnej letargii a všeobecnému presvedčeniu, že kubánsky vzdelávací systém je jedným z najlepších. Tí rodičia, ktorí si uvedomujú slabiny kubánskeho školskeho systému a ktorí si to môžu čo len trochu dovoliť, zvyknú zabezpečovať svojim deťom pravidelné súkromné doučovanie. Ide samozrejme o nelegálnu aktivitu, obom zúčastneným stranám, učiteľom aj rodičom, sa však takéto riziko podstúpiť vypláca. Kvalifikovaní učitelia získajú vďaka doučovaniu pár peso navyše a rodičia dobrý pocit, že zabezpečili svojim deťom tú najlepšiu investíciu do život – kvalitné vzdelanie.

Pri súkromnom doučovaní však učiteľom nejde iba o peniaze. Ako sme sa dozvedeli z rozhovorov so skupinou učiteľov z Havany, doučovanie pre nich zároveň predstavuje vzácnu príležitosť môcť učiť podľa svojich predstáv a nie podľa zastaraných a ideologicky zošňurovaných učebných osnov. Dáva im možnosť použiť pri vyučovaní kompletný repertoár ich pedagogických zručností a poskytuje im priestor na uplatnenie individuálneho prístupu

⁷ Humberto Bomnin: *Analýza vzdelávacieho systému na Kube*, 2006

ku každému dieťaťu. Vďaka týmto aktivitám „načierno“ sú učitelia bohatší nielen o finančný obnos ale aj o zážitok zo spätnej väzby reálne prosperujúceho žiaka, o ktorý sú v stresujúcom prostredí rigidného školského systému zväčša ochudobnení.

Ďalšou vzdelávacou príležitosťou pre kubánske deti ale aj dospelých, sú vzdelávacie aktivity katolíckej cirkvi, ktorá je na Kube zo všetkých registrovaných cirkví najpočetnejšia a má k dispozícii hustú sieť farností. Katolícka cirkev má na Kube významné postavenie a disponuje pomerne veľkou autonómiou. Preto si môže dovoliť zriaďovať nielen tzv. nedeľné školy na výučbu náboženstva ale pod jej ochranou vznikajú po celej krajine aj rôzne výchovno-vzdelávacie centrá, ktoré sa orientujú na sociálne témy, etickú výchovu, či výchovu k uvedomelému občianstvu. Najaktívnejším vzdelávacím centrom je *Centro de Formación Cívica y Religiosa* v Pinar del Rio, kde vydávajú aj samizdatový časopis *Vitral*⁸ a detský časopis *Meñique*. Zanietení pedagógovia tu pripravujú široké spektrum vzdelávacích programov, zameraných na výchovu k demokracii.

Cirkev môže na Kube prevádzkovať materské školy, nie však základné a stredné školy alebo univerzity, ako tomu bolo pred revolúciou. Napriek obmedzeným možnostiam však zohráva významnú úlohu v procese prípravy kubánskeho obyvateľstva na blížiacu sa nevyhnutnú spoločenskú zmenu. Cirkev je na Kube zároveň jednou zo záruk, že tieto zmeny môžu mať demokratický charakter.

⁸ <http://www.vitral.org>

4. Reformné koncepty kubánskych vzdelávacích expertov

Kubánsky reformný potenciál

Kubáncov, ktorí si uvedomujú potrebu zmeny, nie je málo. Z rozhovorov, ktoré sme viedli s bežnými obyvateľmi vyplynulo, že mnoho ľudí si je vedomých neudržateľnosti súčasného politického systému. Ich tragédiou však je, že nerozumejú rozdielnym princípom totalitnej a demokratickej spoločnosti, nepoznajú základné filozofické a ekonomické východiská oboch spoločenských modelov, nie sú zorientovaní v argumentoch, ktoré robia tieto dva systémy navzájom nezlučiteľnými a preto je veľmi ťažké vtiahnuť ich do procesu vytvárania konceptu potrebnej transformácie kubánskej spoločnosti. Toto je krutá daň za dlhoročnú izoláciu Kuby, za ideologické vymývanie mozgov prostredníctvom totalitného vzdelávacieho systému, za falošný pocit zabezpečenia a stability, v dôsledku ktorého nahradili Kubánci prirodzenú ľudskú aktivitu paralyzujúcou pohodlnosťou a stratili záujem nielen o veci verejné ale i o vlastné životy. Strata záujmu o kvalitu vlastnej existencie je v súčasnosti najväčším nepriateľom Kubáncov. Vytrhnúť ich z tejto letargie je pre málo početných domácich aktivistov nesmierne zložité a náročné.

Napriek tomu sa dá na Kube nájsť niekoľko nezávislých skupín, ktorých aktivity vzbudzujú nádej, že by zmena mohla vziať z vnútra ostrova. Tieto skupiny však pracujú nekoordinovane, izolovane, nemajú prístup k potrebným informačným zdrojom a nedochádza medzi nimi ani k inšpiratívnym vzájomným stretnutiam a k výmene skúseností. Disent má na Kube mimoriadne ťažké podmienky. Ľudia sa tu stretávajú pod drobnohlľadom nielen policajnej moci ale i členov vlastnej rodiny, susedov, či spolupracovníkov. Skupiny aktivistov sú preto málo početné a ich pohyb a dosah je lokálne obmedzený. Z bezpečnostných dôvodov disidenti spolu nekomunikujú ani telefonicky, ani poštou či emailom. Najbezpečnejšia forma komunikácie je osobný kontakt. Ak treba zorganizovať viacero na seba nadväzujúcich stretnutí alebo rozšíriť nejaké materiály do viacerých miest, treba precestovať naprieč celou krajinou.

Kubánska spoločnosť sa ocitla na okraji hlbokej priepasti, na dne ktorej striehne na ľudí absolútna strata ideálov, morálny relativizmus, pasivita a ochromujúci strach z budúcnosti. Totalitný režim Fidela Castra posúva každým dňom hranicu prežitia svojich obyvateľov smerom k tejto priepasti. Preto je v súčasnosti mimoriadne dôležité, aby sa udržali nažive aj tie najnepatrnejšie plamienky odporu voči komunistickej diktatúre. Plnia úlohu záchranej brzdy pred seba zničujúcim skokom do prázdna, z ktorého by sa Kubánci už nemuseli spamätať. Jedného dňa sa môžu stať silným impulzom na ozdravenie celej kubánskej spoločnosti a na jej návrat k prirodzeným ľudským hodnotám. Preto je potrebné poskytovať kubánskemu disentu masívnu pomoc zvonku, zo zahraničia. Kontakt so zahraničnými expertmi, aktuálne a objektívne informácie, potrebná literatúra – to je dnes základný predpoklad na vytvorenie domácej stratégie transformácie kubánskej spoločnosti.

Pri spolupráci s kubánskymi aktivistami treba mať však neustále na pamäti, ako veľmi sú ich možnosti obmedzené a aké problematické musí byť pre každého z nich nielen nazbierať odvahu zapojiť sa do tejto spolupráce ale najmä v nej vytrvať a ďalej ju rozširovať a efektívne koordinovať.

Tí z kubánskeho disentu, ktorí považujú takéto aktivity za svoje poslanie, majú snahu pracovať na vytvorení koncepcie akéhosi celonárodného obrodenia. To, čo ich dnes trápi najviac a čo považujú v súčasnosti za najnebezpečnejšie pre celú kubánsku spoločnosť, je všeobecná pasivita, strata ideálov, absencia morálky, pretváarka, a hodnotový relativizmus.

„...V uzavretej spoločnosti, ako je tá kubánska, sa u jej členov objavuje stav odcudzenia ba až depresie kvôli nemožnosti vybrať si inú alternatívu. Ľudia sú nútení viesť život s dvojakou morálkou. Nedostatok autonómie v rozhodovaní spôsobuje u mnohých stratu chuti do života. Absencia možnosti osobnej realizácie ľudí demotivuje, strácajú túžbu ďalej študovať a rozvíjať sa...

...Väčšina ľudí nemá ani potuchy o tom, čo to vlastne znamená ľudská dôstojnosť a právo žiť v tejto dôstojnosti a v úcte k sebe samému...

...Všetky spomenuté fakty majú za následok skutočnosť, že značný počet ľudí vidí ako jediné východisko z tejto situácie emigráciu alebo domáci exil spojený s ignoráciou sveta naokolo...“⁹

Kubánski aktivisti neúnavne hľadajú východisko z tejto neľahkej situácie a snažia sa o vytvorenie reálneho konceptu transformácie celej kubánskej spoločnosti. Aj preto sú ich návrhy na reformu vzdelávacieho systému zároveň hľadaním odpovede na otázky ako možno prebudiť čo najviac obyvateľov Kuby z ich dlhoročnej letargie, ako ich možno čo najlepšie povzbudiť, čo najkvalitnejšie vzdelávať a ako ich možno primäť k tomu, aby sa viac zaujímali o vlastné životy a o budúcnosť svojich detí.

Chýba komplexnosť reformných krokov

Niektorí proreformne orientovaní kubánski pedagógovia sa v poslednom čase čoraz intenzívnejšie zaoberajú myšlienkou demokratickej transformácie vzdelávacieho systému a snažia sa načrtnúť koncepciu potrebných reformných krokov. Ich návrhy sú veľmi cennými materiálmi, ktoré sú zároveň dôkazom, že kubánska spoločnosť disponuje potrebným domácim potenciálom na realizáciu demokratizačných zmien.

Pri štúdiu týchto materiálov sa však pozornému čitateľovi natíska otázka, či sú kubánski odborníci na zmenu vzdelávacieho systému skutočne pripravení a či sú ich reformné koncepty dostatočne detailne prepracované na to, aby jedného dňa dokázali v kubánskom školstve demokratizačný proces úspešne naštartovať.

Pri pokuse objektívne zhodnotiť návrhy kubánskych expertov treba priznať, že mnohé z nich sú iba všeobecnými proklamáciami a že je v nich načrtnutých veľmi málo konkrétnych reformných krokov. Z textu je zjavné, že navrhovaná stratégia reformy vzdelávacieho systému zďaleka nie je komplexná.

Napriek tomu však možno s konštatovať, že línia, po ktorej sa autori jednotlivých konceptov uberajú, je jednoznačne nasmerovaná k postupnej demokratizácii celej kubánskej spoločnosti, čo je určite potešujúce zistenie.

Kubánski pedagógovia sa zhodujú v zásadnom kroku, ktorý je v procese transformácie vzdelávacieho systému potrebné urobiť ako prvý. Je ním „odideologizovanie“ vzdelávania na všetkých druhoch škôl všetkých vzdelávacích stupňov. Vo svojich prácach veľmi často poukazujú na nutnosť zbaviť vzdelávací proces zhubných prvkov totalitnej ideologickej manipulácie, ktoré ho dnes deformujú už v samotných základoch.

Všetky ďalšie kroky, ktoré kubánski pedagógovia v procese demokratizácie vzdelávacieho systému následne navrhujú, sú postavené na rovnako užitočnom zámere anulovať štátny dirigizmus vo vzdelávaní a rovnako sympatický je aj smer uvažovania, aký zvolili pri hľadaní najvhodnejšieho vzdelávacieho modelu, ktorým by sa dal prísne centralizovaný školský systém nahradiť.

Na tomto mieste sa však treba pristiaviť a otvorene podotknúť, že všetky ďalšie návrhy jednotlivých systémových zmien sú v ich reformných koncepciách načrtnuté až príliš všeobecne a ich filozofická podstata je stále silne poznačená ideologickou kazajkou, do ktorej

⁹ OZ Človek v ohrození: zozbierané údaje o kubánskom vzdelávacom systéme, 2005 – 2006

je myslenie kubánskych reformátorov (napriek úprimnému odhodlaniu vymaniť sa) naďalej pevne zovreté.

Sloboda myslenia vyrastá zo živnej pôdy odhodlania. Na demokratizáciu kubánskej spoločnosti však samotné odhodlanie nestačí. Ak má byť reforma vzdelávania na Kube naozaj úspešná, nemožno ho rozmieňať na drobné hľadanie čiastkových riešení ale malo by vyústiť do odvahy prebudovať nanovo celý vzdelávací systém od základov.

Neformálne vzdelávanie v centre pozornosti

Kubánski odborníci navrhujú preniesť ťažisko výchovno-vzdelávacieho procesu zo škôl do prostredia neformálneho vzdelávania, čím v podstate už pri definovaní východiskovej reformnej vízie akoby upúšťali od konceptu komplexnej reformy vzdelávacieho systému. K demokratizácii spoločnosti sa snažia dospieť rýchlejšou cestou, prostredníctvom vzdelávacích programov, šírených v komunitných centrách, v cirkevných zboroch a v rodinách. Školy akoby stáli na okraji ich záujmu. Dôvodom je ich zlá skúsenosť s centrálnou úrovňou riadenia škôl a obava, že štát zo svojich dominantných pozícií neustúpi ani v budúcnosti. Vedie ich k tomu presvedčenie, že neexistuje reálna sila, ktorá by štát z týchto pozícií ustúpiť donútila. Transformáciu kubánskych škôl na slobodné, nezávislé vzdelávacie inštitúcie považujú už dopredu za nereálny cieľ, ktorý, keďže je nedosiahnuteľný, navrhujú nahradiť iným, pre kubánske pomery vhodnejším vzdelávacím modelom.

Tieto snahy sú v kubánskom prostredí absolútne legitímne a zrozumiteľné. Vyrastajú z podhubia súčasnej politickej reality ale aj z geografickej determinácie a z historickej skúsenosti Kuby.

Na hlbšie pochopenie návrhov kubánskych expertov však treba podrobnejšie preskúmať argumenty, ktoré ich vedú k výberu tejto cesty. Navrhovaný model, ktorý je na prvý pohľad veľmi efektívny, nemusí byť totiž tým najlepším receptom na demokratizáciu vzdelávania a na zvýšenie vzdelanostnej úrovne nastupujúcej generácie mladých Kubáncov.

Oslobodenecká pedagogika ako východisko

Návrhy kubánskych expertov nadväzujú najmä na oslobodeneckú pedagogiku brazílskeho učiteľa Paula Freireho, ktorý je výraznou osobnosťou silného, na riešenie sociálnych problémov orientovaného pedagogického prúdu. Freire zohral v 50. rokoch minulého storočia mimoriadne pozitívnu úlohu v rozvoji gramotnosti obyvateľstva v latinsko-amerických krajinách. Jeho alfabetizačné kampane mali široký dosah a pre kubánskych pedagógov sú dodnes živým príkladom úspešného vzdelávacieho hnutia, orientovaného najmä na dospelých a na sociálne slabšie vrstvy obyvateľstva. Podobný model, v ktorom majú zohrávať kľúčovú úlohu vzdelávacie centrá, šíriace po celej krajine základy etickej výchovy a výchovy k demokracii, je možné nájsť aj v reformných návrhoch kubánskych pedagógov.

Freireho pedagogika si získala srdcia kubánskych odborníkov najmä tým, že vychádza z presvedčenia, že každodenný život v sebe nesie príznaky vážnej sociálnej a kultúrnej krízy a že pri vzdelávaní treba na tieto problémy neustále poukazovať a reagovať. Hlavným cieľom tohto vzdelávacieho modelu je výchova všetkých vrstiev obyvateľstva k aktívnemu občianstvu. Tá je v centre záujmu aj u kubánskych expertov. Otázkou je, či v ich ponímaní nepresahuje do istej miery hranice demokratizácie vzdelávacieho procesu, a nenadobúda príliš veľa črt občianskeho aktivizmu, ktorý je typickou charakteristikou skôr prostredia mimovládnych neziskových štruktúr, ako prostredia škôl a vzdelávacích inštitúcií.

Aktivizácia mladých ľudí smerom k väčšej občianskej zodpovednosti je rozhodne jedným z užitočných impulzov, vďaka ktorým v spoločnosti narastá tzv. hladina kritickej väčšiny, odhodlaná riešiť aj tie najpálčivejšie problémy. V tomto zmysle platí všade (a na Kube dvojnásobne), že výchova, ktorá sa nebude vyhýbať pomenovaniu spoločenských problémov, môže byť významným obohatením mladej generácie. Pri tom však treba dôsledne dbať na to,

aby vyučovací proces neskĺzol do roviny, v ktorej nakoniec rezignuje na svoje špecifické charakteristiky, stratí jedinečný punc „odkrývania nepoznaného“ a zmení sa na mechanický prenos zámerne vyselektovaných názorov, pravidiel a princípov. Vtedy nadobúda vzdelávanie črty manipulatívneho pôsobenia a stráca sa zmysel, cieľ, ba samotná jeho podstata ako ich definuje široký spoločenský konsenzus v demokraticky usporiadaných spoločnostiach. Toto býva pomerne často jedno z najslabších miest tzv. oslobodeneckých pedagogických modelov, na čo netreba pri koncipovaní reformnej stratégie zabúdať.

Kubánski experti majú nesporne pravdu, že na transformáciu spoločnosti je potrebné zmeniť myslenie ľudí. Treba sa však vyvarovať snahy túto zmenu umelo urýchliť. Ak má byť jej výsledkom demokratická spoločnosť, aj nástroje zmeny by mali mať výlučne demokratický charakter.

Paulo Freire a demokratické princípy

Existujú však aj ďalšie argumenty, ktoré nabádajú k väčšej opatrnosti pri infiltrácii Freireho modelu do kubánskej stratégie reformy vzdelávania. Pre lepšie osvetlenie niektorých rizík je potrebné aspoň stručne charakterizovať základné črty Freireho pedagogiky.

Freire bol predovšetkým praktikom vo vzdelávaní a na základe vlastných skúseností vypracoval pojem *pedagogika prebúdajúca uvedomenie*. Vo svojej práci konštatoval, že jednoduchý človek je vždy obmedzovaný a utláčaný vládnucimi triedami. Pod ich vplyvom sa mení na diváka riadeného silou mýtov, ktoré pre neho vládnuce sociálne sily vytvorili.

Pri koncipovaní svojej teórie vykreslil Freire vtedajšiu brazílsku spoločnosť ako spoločnosť uzavretú, voči ľudu nepriateľskú, v ktorej sa vládnuca elita odcudzila prostému ľudu, prinútila ho mlčať, zneschopnila ho premýšľať a rozhodovať o vlastnom osude. Tento obraz je dnes v mnohom totožný s obrazom súčasnej Kuby. Vláda tu núti študentov aj pedagógov, aby bezvýhradne akceptovali jej záujmy a aby rezignovali na vlastné názory. V tomto kontexte je celkom pochopiteľné, že kubánski kolegovia vidia vo Freireho pedagogike pevný základ, na ktorom sa dá totalitný vzdelávací systém zrekonštruovať. Treba si však uvedomiť, že podstata demokratickej zmeny tkvie v niečom inom ako v obrátenom garde každodenne omieľaného triedneho boja.

Ako vidno z prác kubánskych odborníkov, je pre nich Freire veľmi inšpiratívny, pretože jeho metodika je jasne definovaná a pre učiteľov v praxi zrozumiteľná. Základnými prvkami Freireho pedagogiky sú dialóg, práca s komunitou, zakotvenie v realite, tvorba svojej vlastnej kultúry, výchova ku kritickému mysleniu a výcvik pre sociálne intervencie,¹⁰ čo sú všetko kategórie, s ktorými sa dá vo vzdelávacej praxi efektívne pracovať a ktoré sú v latinsko-americkom geografickom priestore overenými metodickými nástrojmi.

Dialóg chápe Freire ako primárny predpoklad komunikácie. Do skutočného dialógu vstupujú ľudia vtedy, keď sa chcú s niekým o niečo podeliť a práve toto „niečo“ by malo byť podľa Freireho obsahom vzdelávacích programov. Freire nabáda, aby sa vo vzdelávacom dialógu kládol dôraz na sociálne témy, pretože „*v atmosfére dialógu rozvíja človek svoj zmysel pre účasť na spoločenskom živote, dialóg vedie človeka k sociálnej a politickej zodpovednosti. Dialóg je útok na nadvládu*“ (Freire, Shor, 1987).

Vzdelávanie prostredníctvom permanentného dialógu učiteľa so žiakmi by malo vychádzať z každodennej žiackej skúsenosti. *Zakotvenie v realite* je podľa Freireho „*ponorením sa do svojho vlastného života*“, čo znamená, že žiak by sa mal učiť chápať rôzne udalosti a javy ktoré ho obklopujú v ich vzájomných súvislostiach. Toto pochopenie reality prispieva ku konštruovaniu žiakovho obrazu skutočného sveta.

Tvorbu svojej vlastnej kultúry podmieňuje Freire tzv. „sociálnou alfabetizáciou“, ktorá má iný cieľ ako tradične ponímaná alfabetizácia. „Sociálna alfabetizácia“ znamená podľa Freireho prehlbovať u ľudí väzbu na ich kultúru a podporovať účasť každého človeka na

¹⁰ In: Bertrand, Yves: Soudobé teorie vzdělávání, Portál, 1998

demokratickom a kolektívnom vytváraní kultúry a histórie. Úlohou učiteľa je vybrať a znázorňovať tie typické situácie, ktoré patria ku každodennému životu žiakov a ktoré vyvolajú medzi žiakmi zmysluplnú debatu o spoločenských problémoch. Freire nazýva túto operáciu „kodifikáciou“. Odohráva sa v krúžkoch kultúrnych diskusií („círculo de cultura“) a interpretácie, ktoré z nej na základe debaty vyplynú, možno použiť ako „dekodifikáciu“ zaužívaných stereotypov, ktoré sa v spoločnosti udomácnili pod vplyvom manipulatívneho pôsobenia vládnucej triedy.

„Sociálna alfabetizácia znamená vstúpiť do procesu prehlbovania sociálneho a kultúrneho uvedomenia“ (Freire, Faundez, 1990), čoho dôsledkom je, že si žiak uvedomuje problémy celej spoločnosti, v ktorej žije a stavia sa k nim *kriticky*. Iba tak môže jedného dňa prevziať kontrolu nad svojou kultúrou a nad svojimi dejinami.

Na všetky tieto Freireho metódy kubánski aktivisti vo svojich reformných koncepciách otvorene nadväzujú, pretože ich už dávno uplatňujú vo svojej každodennej praxi. Aj preto je pre nich prirodzené koncipovať reformu vzdelávania ako nový model občianskej výchovy. Na tomto mieste však treba otvorene upozorniť na to, že na komplexnú reformu kubánskeho vzdelávacieho systému nebude stačiť orientovať sa iba na „sociálnu alfabetizáciu“. Predpokladom úspechu bude musieť byť omnoho prepracovanejší reformný koncept, zasahujúci do učebných osnov aj všetkých ostatných oblastí vzdelávania.

Okrem toho, že Freireho model zvädza venovať sa viac občianskym masám ako žiakom v školských laviciach, je potrebné upozorniť ešte na jeden moment, pre ktorý je treba byť pri jeho aplikácii v praxi zvlášť opatrný. Freire kritizuje pedagogiky, ktoré sú orientované na slobodu jednotlivca, na jeho osobný rozvoj a prospech. Tvrdí, že vzdelávať znamená snažiť sa žiaka správne nasmerovať k celospoločenskému prospechu. Hlavným cieľom vzdelávania je vychovať z neho sociálneho aktéra, ktorého úlohou je oslobodiť nielen samého seba ale aj ostatných ľudí od ovládania vládnucimi triedami. Freire tvrdí, že „sloboda je sociálnou hodnotou“ (Freire, 1987) a za efektívny považuje len taký typ vzdelávania, ktorý je prepojená so *sociálnou intervenciou*. Domnieva sa, že jeho teóriu spája so sociálnou praxou rovnaký cieľ – oslobodiť človeka od nadvlády vládnucich tried.

Práve v tejto poslednej charakteristike Freireho vzdelávacej koncepcie možno nájsť očividný paradox, ktorý túto pedagogickú teóriu do značnej miery diskvalifikuje v porovnaní s inými pedagogickými názormi, postavenými na demokratických princípoch.

Použiť Freireho model ako východisko pri transformácii kubánskeho vzdelávacieho systému je pre kubánskych pedagógov z mnohých dôvodov lákavé. Existuje však rovnako veľa dôvodov, ak nie dokonca viac, prečo je treba k nemu pristupovať s kritickou obozretnosťou.

Školy na okraji záujmu

Rovnako rozvážne treba vyvažovať reformné kroky aj v inštitucionálnom vzdelávaní. Bolo by veľkou chybou dopredu rezignovať na komplexnú prestavbu kubánskeho vzdelávacieho systému a vzdať sa snahy zreformovať kubánsky školský systém. Poctivá reforma vzdelávania by v sebe mala zahŕňať aj transformáciu školského prostredia na model nezávislých vzdelávacích inštitúcií, i keď konkrétna predstava nezávislosti môže byť determinovaná spoločenskou a politickou realitou.

Aktivizácia dobrovoľníkov, ktorí by mali vytvárali hustú sieť vzdelávacích ponúk v oblasti neformálneho vzdelávania je v procese demokratizácie spoločnosti veľmi dôležitá, nemôže však plne nahradiť úlohu vzdelávania na školách. Školy sú neoddeliteľnou súčasťou vzdelávacieho systému a formálne vzdelávanie je napriek všetkým rizikám kľúčovou oblasťou, v ktorej je potrebné naštartovať zásadné zmeny čo najskôr.

V každej spoločnosti jedného dňa deti prevezmú sociálne roly, ktoré dnes zastávajú dospelí. Úloha pripraviť ich na túto zodpovednosť do veľkej miery spočíva na škole. Skvalitňovanie školských systémov je preto v súčasnosti celosvetovým trendom, najmä v demokratických krajinách. Ak chce Kuba skutočne nastúpiť na cestu demokracie, mala by tento trend

rešpektovať a venovať veľkú pozornosť demokratickému prebudovaniu vzdelávacích inštitúcií všetkých stupňov, materskými školami počnúc a univerzitami končiac.

Na medzinárodnej úrovni sa dnes intenzívne diskutuje o inovácii cieľov a princípov vzdelávania, o kvalitatívnych zmenách vo vzdelávacích obsahoch, o význame alternatívnych prístupov, o vyvážení mechanizmov hodnotenia a kontroly kvality vzdelávania. Stredobodom záujmu všetkých týchto odborných ale i laických celospoločenských diskusií je žiak – jednotlivec – mladý človek s neodňateľným právom na dostupné a kvalitné vzdelanie. Charakter diskusie sa pritom neustále mení s charakterom krajiny, v ktorej prebieha - niekde sa za prioritu považuje posilnenie vyučovania základných vedomostí a zručností, inde sa snažia viac sústrediť na rozvoj kritického myslenia, niekde zdôrazňujú výchovu k aktívnemu občianstvu či návrat k tradičným hodnotám, inde kladú do popredia ochranu detí pred nebezpečenstvom, ktoré prinášajú drogy, násilie, či alkoholizmus. Čoraz badateľnejším javom vo väčšine vzdelávacích systémov je snaha o zvyšovanie úlohy rodičov vo vzdelávaní a o efektívnejšie zapojenie širšej komunity do života školy.

Ako vidno, je mnoho názorov na to, aké majú byť primárne funkcie a kompetencie školy. Rovnako existuje mnoho variant efektívnych vyučovacích foriem a metód, štýlov učenia a hodnotiacich škál. Spoločenský diskurz o charaktere vzdelávania a o úlohe vzdelávacích inštitúcií je dnes mimoriadne živý a v mnohých oblastiach kontroverzný. Prináša však prvé výsledky.

V súčasnosti už možno pomerne jasne definovať oblasti, v ktorých sa postupne rodí všeobecná zhoda. Ako ukázali početné medzinárodné výskumy názorov rodičov i pedagogických odborníkov,¹¹ vo všeobecnosti sa za priority vo vzdelávaní považuje nasledovné :

- aby boli mladí ľudia plne gramotní, vedeli porozumieť akémukoľvek textu, aktívne sa zapájali do komunikácie v písanej i hovorenej reči a vedeli z nej čo najviac vyťažiť
- aby rozumeli prírodným a spoločenským vedným odborom na úrovni, ktorá ich pripraví na život v budúcom svete a posilní ich schopnosť kriticky, precízne a tvorivo myslieť
- aby dokázali riešiť problémy
- aby vedeli prebrať zodpovednosť za vlastné zdravie a duševnú pohodu
- aby vedeli vytvárať efektívne medziľudské vzťahy a pracovať v skupine, aby rozumeli ľuďom z odlišných prostredí a kultúr a aby s nimi dokázali komunikovať a spolupracovať
- aby pristupovali k druhým so záujmom a úctou, aby sa interesovali o ich potreby
- aby rozumeli tomu ako funguje spoločnosť, v ktorej žijú a aby vedeli prevziať úlohy, ktoré sú nevyhnutné pre jej ďalší rozvoj
- aby usilovali o dobrý charakter a činili morálne správne rozhodnutia

To všetko sú rôzne aspekty toho, čo sa zvykne zahŕňať pod pojem „všestranný rozvoj osobnosti“. Posledných šesť bodov popisuje tie stránky vzdelávania, ktoré sú v rôznych vzdelávacích systémoch známe aj pod názvami ako „etická výchova“, „výchova charakteru“, „emočná inteligencia“, „výchova k občianstvu“, „učenie verejnoprospešnou službou“ a pod. Toto komplexné pôsobenie na žiaka sa však dá zhrnúť aj pod jeden spoločný pojem - *socioemočné učenie*. V súčasnosti sa mnohí pedagógovia zhodujú v názore, že ak sa tradične koncipovaný obsah vzdelávania vhodne skombinuje so socioemočným učením, môže dôjsť k žiaducemu vyvážení aj v rámci ostatných zložiek výchovno-vzdelávacieho procesu.

Primárnou úlohou škôl na celom svete je vybaviť svojich žiakov potrebnými intelektuálnymi a praktickými nástrojmi, ktoré im zabezpečia úspešné fungovanie v danej spoločnosti.

¹¹ International Academy of Education (IAE), International Bureau of Education (IBE), 1999-2003

Socioemočné učenie poskytuje celý rad takýchto nástrojov. Ide vlastne o taký spôsob vyučovania a organizovania tried a škôl, ktoré priamo podporujú schopnosť nadväzovať vzťahy, efektívne komunikovať, citlivo vnímať potreby okolia a konštruktívne riešiť konflikty. Výskumy potvrdzujú, že ak majú školy dobre vypracované programy socioemočného učenia, stúpajú u žiakov výkony vo všetkých vyučovacích predmetoch, klesá krivka prejavov nedisciplinovanosti a zlepšuje sa sieť vzťahov nielen medzi žiakmi ale aj medzi pedagógmi a medzi žiakmi a pedagógmi navzájom.

Školy sa stali v mnohých krajinách základným stavebným kameňom v procese formovania charakteru nastupujúcej generácie a ich transformácia na slobodné, demokratické inštitúcie by mala byť prioritou aj kubánskej reformy vzdelávania.

Kresťanské základy nového vzdelávacieho modelu

Napriek tomu, že kubánski autori reformného konceptu na viacerých miestach deklarujú, že sa snažia navrhnúť taký model reformy vzdelávacieho systému, ktorý by bol nezávislý od akejkoľvek ideológie či náboženstva, z ich prác je zrejmé, že sa pri jeho formulovaní výrazne inšpirovali kresťanskými princípmi. Viedla ich k tomu úprimná snaha vrátiť vzdelávaniu jeho pôvodný, dnes už na Kube dávno zabudnutý zmysel a vytvoriť čo najväčší priestor na to, aby sa mohli deti viesť ku skutočným hodnotám. Táto snaha je jednoznačne pozitívnym prvkom, ktorý sa objavuje na viacerých miestach ich reformného konceptu a ktorý je jednou z určujúcich línií pri navrhovaní konkrétnych reformných zmien. V konkrétnych návrhoch kubánskych expertov sa však nedajú prehliadnúť miesta, ktoré jasne odkazujú na to, že sa autori pokúšajú nahradiť centralistický model jednotnej komunistickej výchovy konceptom jednotnej kresťanskej výchovy.

Oživiť úctu k človeku, k jeho životu a k hodnotám, ktoré vyznáva, je určite chvályhodný zámer. V procese rodiacej sa demokracie však treba obzvlášť citlivo vyvažovať mieru vplyvov rozličných spoločenských síl a namiesto upevňovania výlučného postavenia ktorejkoľvek z nich sa radšej snažiť podporovať pestrosť a rozmanitosť palety názorov.

Závislosť vzdelávacieho systému ako celku na jednej ideológii, či náboženstve prináša so sebou vážne riziká. Pri takto koncipovaných zmenách hrozí, že sa nakoniec potrebnú reformu vzdelávania ani nepodarí zrealizovať. Aby bola úspešná, jej základom by mala byť túžba po uvoľnení slepej poslušnosti, zrušenie stereotypu mechanického preberania nezvnutorných princípov a odcudzených vzorov.

Ak má reforma kubánskeho vzdelávacieho systému znamenať iba využitie starých systémových štruktúr na zavedenie novej ideológie do vzdelávania, neprinesie tento reformný model obyvateľom Kuby skutočnú slobodu. Nenaučí ich aktívne hľadať odpovede na otázky, spojené s vlastnou existenciou a so záhadami sveta, nedá im možnosť prevziať zodpovednosť za svoje rozhodnutia a nebude ich viesť k tomu, aby na sebe pracovali.

Prechod na demokratický pluralitný model vzdelávacieho systému by bol pre Kubu pravdepodobne oveľa efektívnejším riešením. Široká ponuka rôznych vzdelávacích programov v rámci pestrej ponuky verejných, súkromných a cirkevných škôl by mohla zabezpečiť žiakom a ich rodičom nielen väčšie možnosti výberu toho najvhodnejšieho vzdelávacieho prostredia, ale pomohla by naštartovať na školách aj potrebné kvalitatívne zmeny. Zároveň by bola efektívnym nástrojom na podporu konkurenčného prostredia, ktoré je vo vyspelých demokratických krajinách základným predpokladom zdravého rozvoja škôl a zlepšovania ich úrovne.

5. Nové témy do reformnej diskusie

Školy ako slobodné vzdelávacie inštitúcie

Ak má škola vzdelávať deti pre život, ak im má poskytnúť potrebné vedomosti, praktické zručnosti, ak im má vštepiť základy morálky a vychovávať ich k hodnotám, musí sa zmeniť na otvorenú vzdelávaciu inštitúciu, ktorá sa nebude orientovať výlučne na požiadavky centrálnej moci, ale ktorá sa dokáže priblížiť k tým, pre ktorých tu vlastne je – k žiakom, k rodičom, k širšej komunite. Škola by sa mala naučiť komunikovať s nimi na partnerskej úrovni.

Partneri školy by mali mať zároveň možnosť aktívne vstupovať nielen do procesu tvorby vzdelávacieho programu školy a pomáhať škole pri jeho realizácii, ale mali by mať možnosť vstúpiť aj do procesu hodnotenia jeho kvality. Tak môžu poskytovať škole takmer okamžitú spätnú väzbu, ktorá je oveľa účinnejšia a podnetnejšia ako iba formálne hodnotenie školy inšpektormi na centrálnej úrovni.

Možnosť participácie miestnej komunity na tvorbe, realizácii, kontrole a hodnotení výchovno-vzdelávacieho programu školy môže byť motorom, ktorý naštartuje kvalitatívne zmeny na úrovni celého vzdelávacieho systému.

Samostatnou reformnou kapitolou by mal byť nový, transparentný systém financovania škôl a podporných vzdelávacích služieb.

Nový obsah vzdelávania

Školský systém treba čo najviac otvoriť novým impulzom. Obsah vzdelávania nemôže byť iba vecou štátu a centrálnych inštitúcií. Na jeho tvorbe sa musí podieľať čo najširšia komunita, rozhodujúce slovo by mala mať samotná škola. Štát nemožno celkom vynechať z hry, na centrálnej úrovni by sa však mali formulovať iba základné rámce obsahu a povinné minimum. Tým sa zabezpečí priepustnosť a prístupnosť školského systému a rovnaká príležitosť pre všetkých slobodne prejsť na inú školu či pokračovať v ďalšom štúdiu na vyššom vzdelávacom stupni. Špecifikácia konkrétneho vzdelávacieho programu by však mala byť vecou samotnej školy.

Sloboda škôl a sloboda učiteľov je cestou k tomu, aby škola pripravovala žiakov a študentov na reálny život. Centrálne diktované učebné osnovy nedokážu postihnúť realitu v jej rozmanitosti, mnohorakosti, regionálnych, lokálnych a ďalších špecifikách tak, aby zodpovedali skutočným potrebám konkrétnych jednotlivcov a miestnych komunít a boli schopné pružne reagovať na nové trendy a zmeny v spoločnosti.

Vzdelávanie pre život – cieľ reformných zmien

Škola má pripraviť žiakov a študentov pre praktický život, pre ďalšie samostatné vzdelávanie a pre úspešné zaradenie sa do pracovného procesu. Vzdelávanie má v žiakoch rozvíjať schopnosť rozumieť svetu, schopnosť vedieť sa ústne a písomne vyjadrovať, čítať s porozumením, vedieť vyhľadávať a používať informácie, schopnosť kriticky myslieť, tvorivo riešiť problémy, pracovať v tíme, preberať zodpovednosť, rešpektovať všeľudské etické hodnoty a prirodzené práva človeka. Vzdelávací systém by nemal mladého človeka redukovat len na budúcu pracovnú silu, ale mal by ho formovať ako plnohodnotnú morálnu, vzdelanú, kultúrnu a občiansky zodpovednú osobnosť.

Vzdelávací systém je preto potrebné nastaviť tak, aby sa vzdelávanie nekončilo absolvovaním určitého stupňa školy, ale aby pokračovalo po celý život. Školské vzdelávanie by sa malo stať odrazovým mostíkom k celoživotnému vzdelávaniu na inštitucionálnej i neinštitucionálnej báze.

Ďalšie súčasti vzdelávacieho systému

Práve preto, že sa reformný koncept kubánskych odborníkov touto problematikou nezaobrá ani okrajovo, treba pripomenúť, že oblasť inštitúcií, zabezpečujúcich podporné služby školám, učiteľom a rodičom je jednou z ďalších kľúčových reformných oblastí.

Centrálne úroveň spravidla používa na zabezpečenie povinného vzdelávania na školách viacero centrálne riadených inštitúcií, ktoré formulujú učebné osnovy, kontrolujú realizáciu vyučovania v praxi, uskutočňujú potrebné testovania žiakov a vyhodnocujú zbierané údaje. Komplexná reforma vzdelávania by mala navrhovať aj optimálnu reštrukturalizáciu takýchto inštitúcií, pretože tie bývajú v krajinách, akou je dnes Kuba spravidla iba ďalšou „čiernou dierou“, v ktorej miznú verejné financie a ktorá neprináša nijaké efektívne výsledky.

Rovnako veľkú pozornosť treba venovať optimálnemu nastaveniu systému zabezpečovania odborných služieb, akými sú napríklad pedagogicko-psychologické poradne, či odborná pomoc pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Tieto, na prvý pohľad okrajové súčasti vzdelávania, sú v istých fázach života žiakov a ich rodín kľúčové, preto ich treba považovať za neoddeliteľnú súčasť celého vzdelávacieho systému. Reforma vzdelávania by mala vyriešiť ich postavenie v systéme a vymedziť ich kompetencie na pôde školy a v mimoškolskom prostredí.

Príprava budúcich učiteľov

Realizácia potrebných zmien na školách nemôže byť úspešná bez prebudovania systému prípravy budúcich učiteľov. Tak ako oblasť inštitucionálnych zmien, ani táto oblasť nie je v kubánskom reformnom koncepte dostatočne prepracovaná. Pre úspešnú realizáciu reformy vzdelávania je však nevyhnutné, aby sa ňou autori reformy podrobne zaoberali.

Učítelia sú v procese reformy vzdelávania kľúčovými aktérmi a ich prípravu na reformné zmeny neslobodno podceňovať. Učítelia na školách, v úzkej spolupráci s rodičmi svojich žiakov, budú reálnymi nositeľmi zmien v školskom systéme. Preto je mimoriadne dôležité, aby už v procese prípravy na svoje povolanie získali kvalitné vedomosti z oblasti pedagogiky, psychológie a z vedných disciplín svojej odbornej profilácie, ale najmä, aby boli dôsledne vedení k oveľa väčšej samostatnosti a tvorivosti.

Ďalšie vzdelávanie učiteľov v praxi

Pri tvorbe koncepcie reformy vzdelávania neslobodno zabúdať ani na učiteľov, ktorí sú už dlhé roky v praxi a ktorí sa v dôsledku krutých spoločenských pomerov a demotivujúceho vzdelávacieho systému zmenili z kreatívnych pedagógov na pasívnych deklamátorov ideológie štátnej moci. Reformný koncept by mal obsahovať dôkladne rozpracovaný návrh systému ďalšieho vzdelávania učiteľov, ktorý by bol vhodne prepojený s motivujúcim systémom ich finančného ohodnotenia.

Na to, aby učítelia dokázali obstáť v reformnom boji o kvalitnejšie vzdelávanie, budú potrebovať pomocnú ruku. Budú potrebovať nové učebné osnovy a kvalitné metodiky, budú sa potrebovať zdokonaľiť v komunikačných zručnostiach, aby dokázali na úrovni komunikovať nielen so svojimi žiakmi ale aj so spomínanými partnermi školy, ktorých by mali dokázať vtiahnuť do procesu zmien. Na to všetko je potrebné pri budovaní základov komplexnej reformy vzdelávacieho systému dopredu myslieť a pripraviť návrhy systémových opatrení, ktoré učiteľom prechod na nový vzdelávací model uľahčia.

6. Zhrnutie na záver

Cesta demokratizácie, po ktorej sa jedného dňa Kuba vydá, bude v mnohom odlišná od tej, ktorú muselo zdolať Slovensko, kým sa stalo akceptovanou demokratickou krajinou. Napriek tomu možno vo vývoji oboch krajín vidieť isté paralely, ktoré sa do istej miery odrážajú aj v charakteristike ich vzdelávacích systémov. Centralistické nastavenie školského systému, ktorého dôsledkom je potláčanie aktivity jednotlivcov, absencia možnosti podniknúť a realizovať zmeny, neschopnosť prevziať zodpovednosť za svoje deti, svoju rodinu, komunitu i za seba samého – to všetko sme zažili na vlastnej koži aj v socialistickom Slovensku. Určite nie v takej miere, ako sa to deje dnes na Kube, avšak princípy, na základe ktorých sa formoval náš vtedajší vzdelávací systém boli totožné s princípmi súčasného kubánskeho systému.

Po roku 1989 sa však podarilo vniesť do slovenského vzdelávacieho systému významné demokratické prvky, ktoré naštartovali jeho celkové ozdravenie a nasmerovali jeho ďalší vývoj pozitívnym smerom. Preto by mohla byť slovenská skúsenosť s demokratizáciou vzdelávania pre kubánskych kolegov do istej miery inšpiratívna. Pritom zaujímavé by pre nich mohli byť nielen naše úspešné kroky a správne rozhodnutia ale aj pochybenia, ktorým sme sa zákonite nevyhli.

V prvom rade treba otvorene priznať, že demokratické zmeny, ktoré sa na Slovensku začali diať prakticky zo dňa na deň, zastihli slovenských vzdelávacích expertov nepripravených. Na Slovensku neexistovala nijaká skupina odborníkov, ktorá by bola mala pripravený reformný koncept demokratizácie vzdelávacieho systému. Až koncom 90. rokov sa podarilo sformulovať prvé vízie, ktoré mali posunúť vývoj nášho vzdelávacieho systému smerom k vyspelým demokratickým krajinám. V tomto môžu mať - vzhľadom na koncepčné uvažovanie, do ktorého sa púšťajú už dnes - kubánski pedagógovia oproti Slovensku náskok, ktorý môže v danej chvíli zohrať rozhodujúcu úlohu v zápase o ďalšie smerovanie ich krajiny. Preto je nesmierne dôležité, aby kubánski vzdelávací experti neustávali v snahe sformulovať ucelenú koncepciu reformy, ktorá dokáže vniesť potrebné zmeny do všetkých súčastí vzdelávacieho systému.

Na Slovensku sa spočiatku demokratické zmeny v školstve realizovali podľa priorít, ktoré sa vynárali iba postupne. Jedným z prvých krokov bolo umožnenie vzniku súkromných a cirkevných škôl, čím sa zásadne oslabil dominancia štátu v ponuke škôl. S vytváraním konkurenčného školského prostredia úzko súviselo zavedenie práva rodičov vybrať svojim deťom školu podľa vlastného uváženia. Školy získali právnu subjektivitu a začali samostatne hospodáriť so svojím majetkom, pričom sa zodpovedali už nielen štátu ale aj novovzniknutej školskej samospráve, v ktorej získavali čoraz dôležitejšiu pozíciu rodičia.

Tieto kroky sú štandardnými opatreniami, ktoré je nevyhnutné uskutočniť na to, aby sa naštartoval proces demokratizácie vzdelávania v akejkoľvek krajine. Široká ponuka škôl, ich väčšia zodpovednosť za ďalší rozvoj, viac kompetencií pre rodičov a väčší priestor na participáciu miestnej komunity v živote školy - to všetko sú nevyhnutné podmienky na úspešnú realizáciu transformácie vzdelávacieho systému v každom čase a priestore.

Všetky ďalšie kroky, ako napr. spravodlivé rozdelenie finančných tokov, štruktúra povinného vzdelávania, vzdelávanie detí menších a detí so špeciálnymi vzdelávacími potrebami, pozornosť venovaná talentovaným a nadaným deťom, podporné služby škole vo forme psychologického a špeciálno-pedagogického poradenstva, podpora voľnočasových a záujmových aktivít, vzdelávanie budúcich učiteľov a ďalšie vzdelávanie učiteľov v praxi, trh s učebnicami a učebnými pomôckami a mnohé ďalšie, už zákonite odrážajú špecifika jednotlivých krajín – ich históriu, kultúrne korene, tradíciu, mentalitu obyvateľov, úroveň hospodárskeho rastu, atď. Preto je zložité, ak nie nemožné, ponúkať Kube zaručené recepty na úspešnú zmenu na základe našich domácich skúseností.

Jedno sa však dá povedať takmer s istotou – kubánski experti sa pustili do neľahkej úlohy ale pustili sa do nej s odhodlaním a zápalom a ich uvažovanie sa ubera správny smerom.

Uvedomujú si nevyhnutnosť obmedziť štátny dirigizmus na školách, čo je základným predpokladom ich úspechu.

Rovnako venujú mimoriadne veľa energie na realizáciu konkrétnych aktivít v teréne. Je to obdivuhodná a pre budúcnosť nesmierne dôležitá činnosť. Čím viac jednotlivcov svojimi vzdelávacími programami oslovia, tým s väčšou podporou budú môcť v budúcnosti počítať pri presadzovaní koncepčných zmien. Tieto neformálne vzdelávacie aktivity sú kubánskym špecifikom, na ktoré by mali kubánski pedagógovia pri koncipovaní reformy nadviazať. Neformálne vzdelávanie bude na Kube nepochybne zohrávať dôležitú úlohu najmä v zložitom období nástupu demokratizačného procesu.

Vzhľadom na našu slovenskú skúsenosť by som však vyslovila predsa len jednu myšlienku, ktorá by možno mohla kubánskym kolegom pri tvorbe reformného konceptu pomôcť. Zároveň s koncepciou, ktorú je nevyhnutné sformulovať na jednej strane čo najrozsiahljšie, aby v nej bola zrejmä zmena vo všetkých súčiastiach vzdelávacieho systému ako celku, na druhej strane čo najkonkrétnejšie, aby bola návodom na vypracovanie jasnej stratégie s premysleným časovým harmonogramom jednotlivých reformných krokov, je potrebné pripravovať zmeny aj na praktickej úrovni. Je potrebné meniť učebné osnovy, napísať a vydať nové učebnice, vytvoriť nové programy vzdelávania učiteľov. Medzinárodné skúsenosti ukazujú, že práca na koncepčných materiáloch, ktoré sú podkladom nielen pre správne rozvrhnutie reformných krokov v školskej praxi ale v konečnom dôsledku aj pre tvorbu nového, proreformného legislatívneho prostredia, a praktické zmeny na školách bývajú niekedy navzájom nevyvážené. Často sa stane, že pre prax nedostatočne sformulovaná koncepcia brzdí potrebné zmeny v legislatívnom prostredí a niektoré školy predbiehajú vývoj vlastnými inovatívnymi programami, ktoré nie sú v súlade so zákonom (toto sa dialo a ešte aj v súčasnosti deje na Slovensku) alebo naopak, nová vízia a z nej vychádzajúca nová legislatíva predbieha prirodzený vývoj na školách a zasahuje ich nepripravené (s podobným problémom zápasili v Čechách). Kubánski experti by sa mohli takejto nerovnováhe vyhnúť, ak by dokázali pracovať súčasne na troch dôležitých aspektoch reformy:

1. na reformnej koncepcii a na stratégii jednotlivých reformných krokov,
2. na novej legislatíve,
3. na konkrétnych zmenách v obsahu vzdelávania, na nových metodikách a nových učebniciach.

Ak by boli schopní vyladiť tieto tri aspekty tak, že budú vychádzať z jednej vízie a smerovať budú k jednému cieľu, budú môcť realizovať transformáciu vzdelávacieho systému efektívne, rýchlo a úspešne. V tom prípade by im Slovensko mohlo iba závidieť.

7. Literatúra:

1. Bertrand, Y.: Soudobé teorie vzdělávání, Praha, Portál, 1998
2. Bičanová–Đurajková–Humajová–Janasová–Kolíková–Kříž–Mateovičová: Stručný katalóg ľudských práv s námetmi na ich uplatnenie v škole, Štátny pedagogický ústav, Bratislava, 2006
3. Blížkovský, B.: Systémová pedagogika, Brno, Amosium servis, 1997
4. Bomnin, H.: Analýza vzdelávacieho systému na Kube, Človek v ohrození, 2006
5. Brezinka W.: Filozofické základy výchovy, Praha, Zvon, 1996
6. Havlík, R., Kořa, J.: Sociologie výchovy a školy. Praha, Portál, 2002
7. Chepe, O. E.: Cuba en los objetivos y metas del milenio VII, VIII, IX, 2005
8. International Academy of Education (IAE), International Bureau of Education (IBE), 1999-2003
9. Kasáčová, B.: Učiteľská profesia v trendoch teórie a praxe, Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, Prešov, 2004
10. Kolláriková, Z., Pupala B., (Eds.): Předškolní a primární pedagogika / Predškolská a elementárna pedagogika. Praha: Portál, 2001
11. Martínez, R. C.: Analýza vzdelávacieho systému na Kube, Človek v ohrození, 2006
12. Matějů, P., Straková, J. et al.: (Ne)rovné šance ve vzdělání, Praha, Academia, 2006
13. Nezvalová, D. : Některé trendy v přípravě učitelů základních a středních škol, In: Pedagogika č. 45/1995
14. Nezvalová, D.: Zdokonalování školy v čase změny, projekt N° 87527-CP-1-2000-1-CZ-C31, Socrates-Comenius 3.1, Olomouc, 2003
15. Průcha, J. : Alternativní školy a inovace ve vzdělávání. 2. vydání, Praha, Portál, 2004
16. Průcha, J. : Moderní pedagogika, Praha, Portál, 2002
17. Reble A.: Dejiny pedagogiky, Bratislava, SPN, 1995
18. Turek, I.: Zabezpečenie kvality výchovy a vzdelávania v základných a stredných školách v štátoch EÚ, In: Pedagogické rozhľady 5/2004, časopis metodicko-pedagogických center Slovenska
19. Walterová, E. a kol.: Úloha školy v rozvoji vzdelanosti I-II. Brno, Paido, 2004
20. Zápotočná, O.: Súčasný pohľad na gramotnosť a možnosti jej rozvíjania v rodine a škole. In: I. Sarmány-Schuller, M. Košč (Eds.): Človek na počiatku nového tisícročia. Psychologické dni. Zborník príspevkov. Bratislava: SPS pri SAV, 1998
21. Zápotočná, O.: Kultúrna gramotnosť v sociálnopsychologických súvislostiach. Bratislava, ALBUM, 2004
22. OZ Človek v ohrození: zozbierané údaje o kubánskom vzdelávacom systéme, 2005 – 2006

Demokratická transformácia kubánskeho vzdelávacieho systému

Úvahy k reformnému konceptu kubánskych vzdelávacích expertov

Autor: Mgr. Zuzana HUmajová

Neprešlo jazykovou korektúrou.

Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika
Medená 5
811 02 Bratislava
tel.: 02 / 546 300 61
fax: 02 / 546 300 62
e-mail: conservative@institute.sk
web: <http://www.konzervativizmus.sk>

OZ Človek v ohrození

www.clovekvohrozeni.sk

Nadácia Pontis

www.nadaciapontis.sk

Táto štúdia vznikla najmä vďaka finančnej podpore udelenej v rámci projektu *Príprava predstaviteľov nezávislých think-tankov na budúcu tranzíciu Kuby*, realizovanej OZ Človek v ohrození a tiež s podporou Nadácie Pontis.